Filozofický diskurz a politický realismus:

Globální Západ

Dědictví 20. století

Esej napsal Dr. Stefan Högl

Výzva filozofa

Neověřený překlad generovaný softwarem

První vydání čtvrté části století

OBSAH

Filozofie, historie, politika: politický realismus a globální Západ 5

Globální Západ: filozofie a vize univerzální suverenity 7

Axiomy Západu 18

Epilog: Tři zásady pro nadcházející čtvrtstoletí 19

Ať už o mně historie po mé smrti řekne cokoli, doufám, že zaznamená, že jsem apeloval na vaše nejlepší naděje, nikoli na vaše nejhorší obavy, na vaši důvěru, nikoli na vaše pochybnosti. Mým snem je, abyste kráčeli po cestě, která je před vámi, s pochodní svobody, která vám osvětluje kroky, a s rukou příležitosti, která vás na této cestě podpírá.

Ronald Reagan (1911–2004)[1]

Amicis libertatis dedicatum

[1] *Z projevu na republikánském národním sjezdu dne 17. srpna 1992. Ronald Reagan byl 40. prezidentem Spojených států a zahájil dalekosáhlý proces uvolňování napětí s tehdejším vůdcem Sovětského svazu Michailem Gorbačovem.*

Cynici považují hodnoty za rovnocenné a instrumentální. Státníci zakládají praktická rozhodnutí na morálních přesvědčeních. ... Pro mě je rozumnou definicí realpolitik tvrzení, že existují objektivní okolnosti, bez nichž nelze provádět zahraniční politiku. Pokoušet se řešit osud národů, aniž bychom brali v úvahu okolnosti, s nimiž se musí vypořádat, je únikem od reality.[1]

Henry A. Kissinger (1923–2023)

Filozofie – historie – politika: politický realismus a globální Západ

Málokdy na konci historické epochy byly filozofie, politika a světové dějiny tak dramaticky propleteny jako ve 20. století, jehož následky pociťujeme dodnes. I čtvrt století po jeho kalendářním konci si jeho dědictví téměř nevšímáme, a proto četné politické konflikty nevykazují žádné známky útlumu. To je zvláště patrné na světové politické scéně, kde se vytvořilo mnoho napětí a front. Složitost situace nyní mnoho současníků uvádí do rozpaků a dřívější naděje na lepší budoucnost již dávno ustoupila pocitu rezignace.

Zejména v mezinárodních vztazích potřebujeme politiky, kteří nejsou poháněni nečestnými ambicemi, ale kteří vykonávají svůj úřad s osobní odpovědností a nezbytnou prozíravostí, jinými slovy, kteří rozumějí *realpolitice*. Pokud to, jak řekl ve výše uvedeném citátu Henry Kissinger, považovaný za politika *realpolitiky* par excellence, znamená zohledňovat objektivní podmínky, pak potřebujeme kormidelníka, který se řídí danými okolnostmi, tj. realitou.

Kdokoli chce totiž řídit loď nebezpečnými vodami, musí neustále sledovat ostatní lodě, svůj vlastní potenciál i schopnosti potenciálních nepřátel. Kormidelník bude věnovat pozornost všemu, co by mohlo být relevantní. Pro něj se počítají fakta, skutečné okolnosti: realistický pohled.
Jeho idealistická mysl se však odváží hledět za horizont oceánu – v jeho hrudi bijí dvě duše[2] . I na rozbouřeném moři hledá ostrovy naděje a důvěry. Za měsíčního svitu si kapitán brouká písně o míru a přátelství, hymny globálního bratrství, které se mu dotýkají srdce. Bouře rozbouřeného moře však tyto jemné melodie

[1] Z rozhovoru pro časopis DER SPIEGEL (28/2009) ze dne 5. července 2009.
[2] Kissinger: *„Bez prvku idealismu neexistuje realismus.“*

přehlušují. Ideály jsou jako pohled na hvězdnou noční oblohu: kdo ví, zda v nich každý někdy najde stejné poselství?

V protikladu mezi fakty a vizemi se mezi oběma frontami vynořila třetí dimenze, kterou musí zkušení kormidelníci mít na paměti: podmínky v hlubinách vod – víry a proudy, které nejsou snadno viditelné, ale jsou nepopiratelně přítomné. Jedná se o projevy vody, jejích elementárních vlastností, nyní ve velkém měřítku. Na řekách, jezerech a mořích je její chování součástí reality, a tím ovlivňuje plavbu.

Pohled do hlubin ve skutečnosti znamená pohled na lidskou přirozenost, na lidskou situaci – *conditio humana*. Jak by bylo možné snažit se proniknout k podstatě politiky a přitom ignorovat lidské bytosti jako její základ? Existenciální otázky se samozřejmě zpočátku vztahují k filozoficko-teologické sféře, často s individuálním významem. Nakonec je však lidská přirozenost vetkána do širšího světového názoru s dalekosáhlým významem. Co když však lze z této hloubky reality rozeznat proudy, které tvoří pevnou konstantu – a jsou tedy skutečné?
Idealistická teorie bude usilovat o filozofickou diskusi jednoduše proto, aby neztratila pevnou půdu pod nohama, jelikož by měla mít vždy na zřeteli optimální řešení. Politický realismus se však bude muset soustředit ještě více na lidskou situaci: méně na analytické rozebírání základních existenciálních otázek a více na schopnost vyhodnotit praktické důsledky. Teprve když se zohlední všechny dimenze reality, lze hovořit o *skutečné realpolitice*.

Tato práce je věnována právě tomuto komplexnímu pohledu. *Globální Západ* je zvláštním způsobem spjat s historií 20. století, i když jeho kořeny sahají hluboko do minulosti. Jeho základy jsou úzce svázány s lidskou situací a jeho politické, zejména geopolitické důsledky ukazují směr k éře, kterou zatím nelze předvídat. Koncepční a věcná analýza dospívá k základním axiomům Západu a uvádí zásady, které musí *skutečná* realpolitika v budoucnu brát v úvahu.

Globální Západ
Filozofie a vize univerzální suverenity

Konfrontace a rétorika

Do politické sféry vstoupil nový pojem: *globální Západ*. Předcházejí mu dva pojmy, které se staly populárními teprve v posledním desetiletí 20. století: *globalizace*, která se objevila jako popis rostoucí globální propojenosti a vzájemné závislosti, a *globální Jih*, přívětivější termín pro rozvojové země.[3]

Hovořit o *Globálním Západě* se začalo teprve postupně po přelomu tisíciletí a nyní se tento pojem prosadil v politickém, a zejména geopolitickém, jazyce. Obvykle se jím označují všechny ty státy, které byly kdysi zařazeny do *západního světa* či *Západu*, v době, kdy konflikt mezi Východem a Západem dominoval druhé polovině 20. století. Na západní straně stály liberální demokracie, průmyslové země s ústavními vládami v čele se Spojenými státy, jimž na Východě oponovali spojenci Sovětského svazu. Když rozdělení Evropy skončilo, brzy se začalo hovořit o globalizaci, a to nejen v souvislosti s globálním obchodem. Svět se zdál být globální vesnicí, v níž bylo nyní možné lépe řešit problémy planety. V rámci organizací, jako je OSN, bylo konečným cílem zavést „globální domácí politiku“[4] . Devadesátá léta se tak stala desetiletím relativního uvolnění napětí.

Nyní, o desetiletí později, když se mluví o „globálním Západě“, jde obvykle o rétorický útok ze strany autoritářských[5] a totalitních států. Snaží se vykreslit obraz mocné, globálně aktivní aliance, která představuje hrozbu pro všechny ostatní státy. Proti nim stojí země globálního Jihu, vágně definovaná skupina zemí, které mají různé ambice, ale v žádném případě nejsou považovány za součást globálního Západu, nýbrž spíše za jeho oběti. V případě pochybností se autoritářské státy řadí mezi země globálního Jihu nebo alespoň prohlašují svou solidaritu s ním.

Tato domnělá globální opozice připomíná konflikt mezi Severem a Jihem, který se ve 20. století používal k popisu vztahu mezi industrializovanými a rozvojovými zeměmi. Kromě popisu nerovnosti se pozornost vždy soustředila na odpovědnost za tyto poměry, která byla často připisována industrializovaným zemím.

Kdyby dnes šlo pouze o rozdělení globálního bohatství, bylo by vhodnější hovořit o „globálním Severu“, ačkoli i tento pojem by byl vhodný jen v omezené míře. V běžném užití však neexistuje, stejně jako neexistuje „globální Východ“, který by

[3] Ačkoli oba pojmy lze vysledovat až do 50. a 60. let, do 80. let se používaly jen příležitostně. Totéž platí pro pojem „globální Sever“.

[4] Ačkoli tento pojem poprvé použil v roce 1963 fyzik a filozof Carl Friedrich von Weizsäcker, popularity se dočkal až s demokratickými převraty v Evropě.

[5] Při kritickém pohledu je tento pojem eufemismem, který vyvolává asociace s autoritářskou výchovou, kterou však lze přesto charakterizovat určitou náklonností a úctou k dětem. Používání pojmu „autoritářský“ pro diktatury, které pošlapávají důstojnost a práva jednotlivce, je důsledkem rozšířené *politické korektnosti*, což je z hlediska obsahu zřejmé.

mohl sloužit jako souhrnný pojem pro socialisticky nebo komunisticky orientované státy. Ve skutečnosti nejde ani o samotné bohatství, ani o ideologické pozůstatky z období studené války. „Globální Jih“ je v konečném důsledku nešikovný pojem, který má sloužit jako protiklad k rétoricky démonizovanému Západu, a je proto co nejvágnější a nejednoznačnější: odkazuje na osu autoritářských států, které, ačkoli nejsou ve svém složení zdaleka homogenní, hájí svou odlišnost od Západu a často se snaží prezentovat jako lepší alternativa.[6]

Geografie a historie

Daleko od dnešní politizace Západu leží jeho koncepční původ především v eurocentrické kartografii, která také formovala diskurz o Západě a Východu. Východ – země vycházejícího slunce – je stavěn do kontrastu se Západem, kde slunce opět zapadá[7] . Zda Západ končí u Atlantského oceánu, nebo – po objevení Nového světa – v USA, může být otázkou názoru, stejně jako to, zda se Východ nachází na Arabském poloostrově, či ve vzdáleném Japonsku. Každý bod na Zemi má nakonec své vlastní individuální, a tedy relativní referenční body, takže hovořit v této souvislosti o Západě má historické konotace.

V průběhu novodobých dějin se z toho, co kdysi představovalo geografický kontrast, stal ideologický protiklad, který nyní nabyl geopolitického významu. Příčiny a trendy jsou však natolik rozmanité a protichůdné, že původní antagonismus již dávno vstoupil do fáze, která přesahuje konkrétní regiony či náboženství.

I často zmiňovaný kontrast mezi náboženstvími Západu a Východu je při podrobnějším zkoumání mnohem nuancovanější.[8]

Rozdíl mezi vědeckým Západem a neprogresivním Východem je podobně omezený. V závislosti na regionu a kulturním okruhu byl a je tento kontrast skutečně pozorovatelný, často s značnou ostrostí. To však platí i pro jiné kontinenty a společnosti. Historicky pocházely různé vynálezy z Východu, a filozofická díla se do Evropy dostala přes Španělsko pod arabskou nadvládou, které od 16. století převzalo vedoucí úlohu v rozvíjejících se vědách.

V této souvislosti rozlišoval německý sociolog Max Weber mezi ekonomickými systémy Orientu a Okcidentu, přičemž druhému z nich připisoval vysoký stupeň racionalizace. Místo osobních vztahů určovaly tržní aktivitu střízlivé cenové

[6] Konkurenci podléhají i ústřední politické pojmy. Například čínská vláda reagovala na *„Summit pro demokracii“*, který v roce 2021 zahájil americký prezident Biden, dokumentem s názvem *„Demokracie, která funguje*“.

[7] Starověké řecké slovo *ἕσπερος / hesperos* (večer) a latinské *vesper* (večer) jsou odvozeny z indoevropského kořene *wes- (večer/noc).

[8] Jistě lze křesťansko-monoteistický Západ obecně postavit do kontrastu s převážně hinduistickým a buddhistickým Východem – a to pro určité historické období a v rámci geografických hranic. Je však třeba opomenout protichůdné trendy, a to jak monoteistické proudy ve starověkém Egyptě, Persii a náboženstvích Východu, tak i například panteistické proudy v západním světě.

kalkulace – a tím zvyšovaly efektivitu výroby. Ve 20. století vzbudil úspěch západních průmyslových zemí zájem mnoha států, které se rovněž chtěly modernizovat tímto směrem, tj. rozvíjet svůj potenciál[9] . Na druhou stranu má fascinace zdánlivě vzdálenými kulturami Východu (a ještě dál) v Evropě dlouhou tradici.

Navzdory všem protichůdným trendům a vývojům zůstává jedna věc jasná: jádrem dnešní konfrontace nejsou odlišné náboženské tradice, architektura, jazyky ani zvyky. Ty mohou některé kontrasty doprovázet a ilustrovat, ale kořeny leží mnohem hlouběji a již dávno se odpoutaly od geografie. Jde o existenciální otázky lidstva a odpovědi, které poskytuje filozofie.

Filozofie a politika

Když dnes lokalizujeme kolébku filosofie ve starověkém Řecku, činíme tak s vědomím, že různé myšlenky a koncepty vznikaly v mnoha kulturách, byly možná diskutovány, ale možná nikdy nebyly zaznamenány. Tyto vývojové procesy se stávají historicky hmatatelnými teprve tehdy, když cesty myšlení nekončí beze stopy, ale pronikají do společnosti a jsou předávány dál.[10] V tomto ohledu dosáhli řecká filosofové historického průlomu. Způsob, jakým uvažovali o souvislostech mezi světem a postavením lidstva, jim navždy zajistil místo v dějepisných knihách. Právě zde nacházejí přírodní a humanitní vědy svůj historický počátek, právě zde lze nalézt filozofický základ *globálního Západu* a právě zde lze také najít původ jeho názvu.

Řecká filozofie zažila rozkvět v době, kdy kulturní výměna ve středomořském regionu spolu s čilým obchodem se zbožím vytvářela prostředí, v němž mohla probíhat svobodná diskuse o existenciálních otázkách. Legendy, které nám zanechal Homér, ležely hluboko v minulosti a odvážní myslitelé hledali nové odpovědi na staré otázky.

Prvním krokem na této nové cestě je vysvětlení přírody a jejích procesů. Objevují se první teorie o prvotních látkách a prvcích, které však nelze ověřit kvůli nedostatku technického vybavení. Nakonec však zůstává více než pouhé spekulace: základní možnosti – atomy, prvky, prvotní principy – jsou již v této době formulovány, dva a půl tisíciletí před moderní fyzikou.

Druhý pilíř řecké filosofie se zabývá povahou člověka, která ho ovlivňuje jak jako jednotlivce, tak v jeho roli ve společnosti. Zabývá se základními otázkami poznání, správného života a soužití v komunitě. V nejširším smyslu tedy diskurs

[9] V tomto ohledu v sobě pojem „rozvojová země“ zpočátku nese naději do budoucna; cíl rozvoje se přirozeně vztahuje k ekonomickým a politicko-filozofickým cílům.

[10] Tradice filozofických koncepcí lze nalézt – nezávisle na sobě – v mnoha vyspělých civilizacích. Filozof Karl Jaspers také označil období od přibližně 800 do 200 př. n. l. za „osovou dobu“, neboť během těchto několika století „vznikly ústřední filozofické základy téměř současně v Číně, Indii a na Západě, aniž by o sobě navzájem věděly“. (*Původ a cíl dějin*, 1949, 20).

určují otázky politiky[11] a etiky. I zde se vyvíjejí modely, které tvoří základ dnešních moderních teorií. Celkově tak řecká filosofie poskytuje ústřední intelektuální základ *západní* kultury.[12]
Další nový začátek ohlašovala éra velkých objevů. Na konci středověku byl rostoucí obchod – stejně jako kdysi ve starověkém Řecku – spojen s rozkvětem měst, jejichž bohatství umožňovalo vzkvétat vědě a kultuře. Po celé Evropě vznikaly univerzity.
S nástupem přírodních věd se stále více dařilo rozluštit přírodní zákony, prozkoumávat neznámé oblasti a nacházet nové cesty po celém světě. Zahájení výzkumu brzy umožnilo bezprecedentní pokroky ve všech oblastech techniky, medicíny a výroby zboží denní potřeby – vývoj, který pokračuje dodnes. Vědecký pokrok a jeho plody od té doby utvářejí životy lidí a staly se charakteristickým rysem *západního* způsobu života.
Výzkum a věda jsou však univerzálním jevem. Ačkoli se prosadily v evropsko-západní kultuře, lze předpokládat, že vědecký přístup ke světu v teorii i praxi se jednoho dne stane samozřejmostí po celém světě.
Vědecký pokrok a jeho plody jsou však pouze jednou částí „západní identity“. Pro *Západ* je zásadní chápání lidí jako individuálních aktérů, kteří mají nedotknutelná práva na svobodu ve své soukromé sféře a právo podílet se na politickém a společenském rozhodování. Zatímco státní moc v zásadě vyplývá z vůle suveréna – lidu –, osobní suverenita jednotlivce vyplývá z nedotknutelné lidské důstojnosti. Od nejranějších úvah o lidské přirozenosti, přes řeckou filosofii a období osvícenství, až po dnešní „západní“ chápání to byla dlouhá cesta s četnými rozpory a neúspěchy. A přesto je to nakonec právě tento obraz lidstva, který tvoří základ pro společnost orientovanou na svobodu a demokracii. V takové společnosti je úkolem státu zajistit individuální svobody každého člověka a prostřednictvím vhodných postupů zaručit demokratický původ veškeré politiky. Jelikož jsou v praxi nezbytné zákony a předpisy, stejně jako soudy a úřady, může „západní“ stát existovat pouze jako ústavní stát, nikoli jako volné a nezávazné společenství. Jednotlivci se musí moci vždy spolehnout na to, že jejich důstojnost a práva budou chráněna.

Suverenita a suverenity: konečné ospravedlnění

[11] *Politika* je zde chápána v širším smyslu podle Aristotela, který popsal člověka jako *zoon politikon* (společenskou bytost).
[12] K tomu se přidávají zásady římského práva a v Evropě vliv židovsko-křesťanského náboženství. Tyto tři faktory jsou považovány za základní pilíře Evropy. Konec řecko-římské antiky je často spojován s uzavřením Platónovy Akademie v Aténách v roce 529, zatímco ve stejné době byl na Montecassinu založen první benediktinský klášter – milník pro křesťansky ovlivněný evropský středověk.

Západ se opírá o nastíněnou koncepci lidské důstojnosti a osobní i politické suverenity jako o filozofický koncept, ale také jako o politické, ba dokonce geopolitické paradigma[13] . Koncepce lidskosti – a její konečné ospravedlnění – určuje, jaký politický, sociální, ekonomický a kulturní řád je v souladu s lidskou přirozeností. Můžeme si být stejně jisti, že tento řád v průběhu času zvítězí, jako si můžeme být jisti, že zvítězí vědecký světový názor, který odpovídá povaze našeho vesmíru.

Nejčastější námitka pochází z oblasti přírodních věd a lze ji shrnout takto: Jelikož všechny procesy ve vesmíru probíhají podle fyzikálních zákonů, platí to i pro všechna tělesa, živé bytosti a lidi. Od srdečního tepu až po nejjemnější procesy v mozku je vše čistě fyzikální povahy a součástí dlouhého a složitého řetězce příčin a následků, podobného hodinovému mechanismu, jen v oblasti biologie. Lidé nemají ani jemnou duši, ani svobodnou vůli nad rámec přírodních zákonů, a nelze u nich ani zjistit žádnou důstojnost. To, co není přístupné vědeckému výzkumu, není skutečné.[14]

Ačkoli si tento „naturalistický" světový názor s rostoucími úspěchy vědy získává stále více stoupenců, má zásadní vadu. I když opakovaně budí dojem, že se jedná o fyzikální tezi, o závěr mnohaletého výzkumu, takříkajíc, opak je pravdou. Otázka rozsahu fyzikálního světového názoru již není otázkou fyzikální, nýbrž filozofickou, a nachází se tedy na zcela jiné úrovni.

Ve filozofické diskusi, na kterou zde můžeme pouze poukázat[15] , vznikají značné problémy při pokusech redukovat svobodnou vůli a lidské vědomí na neurální procesy nebo převádět etické otázky na pouhé psychologické stavy. Naturalistický pohled na lidstvo však musí odmítat morální a estetické otázky jako bezvýznamné prázdné pojmy[16] a lidské úsilí o spravedlnost a hledání smyslu jako komplexní halucinace a projekce mozku, který je sám o sobě nesmírně složitým aparátem[17] , v konečném důsledku determinovaným biochemickými kauzalitami, jenž řídí organismus. Sebevnímání člověka jako autonomní bytosti proto nutně předpokládá, že kromě fyzikálních procesů existuje transcendentní realita, která poskytuje základ pro lidského ducha, důstojnost a svobodu. Mimochodem, to platí

[13] Pojem paradigmatu jako komplexního rámce pro interpretaci a porozumění se v tomto případě jeví jako obzvláště opodstatněný, protože kromě vědecko-teoretické roviny (z níž původně vychází – srov. Thomas Kuhn, 1962) se dotýká také existenciálních, praktických a (geo)politických základů.

[14] David Lewis (1983, 361): *„Svět je takový, jak ho popisuje* fyzika*, a není k tomu co dodat."* Tento postoj nese několik názvů, jako je materialismus, pozitivismus nebo empirismus, ale v podstatě vždy vychází ze stejných předpokladů.

[15] Několik dalších úvah lze nalézt v samostatném prologu k tomuto eseji.

[16] *„Tam, kde pozitivistický rozum dominuje a vylučuje vše ostatní … tam jsou vyloučeny klasické zdroje poznání pro etiku a právo"* – Benedikt XVI. ve svém projevu před německým Spolkovým sněmem dne 22. září 2011.

[17] Ani případná náhoda by zásadně nezměnila kvaziprogramovanou posloupnost mozkových funkcí, ale pouze by ji „uvolnila" několika nepředvídatelnými prvky.

i pro fyzikální uspořádání světa, jehož příčiny opět nemohou být fyzikální. Původ fyzikálního světa nakonec není fyzikální teorií, ale zásadní filozofickou otázkou.

Souhrnně lze říci, že velké existenciální otázky lidstva, jak je formuloval Kant[18] , přesahují rámec interpretace fyziky.
Na závěr je třeba poznamenat, že naturalistický paradigmat je vysoce protiintuitivní, protože všichni lidé, dokonce i jeho stoupenci a zastánci, se v každodenním životě chovají, jako by činili etická rozhodnutí nebo provozovali vědu z vlastní svobodné vůle a odhalovali tajemství světa. Čím složitější se diskurzy stávají, tím absurdnější se jeví, že by samotné neurologické programy určovaly průběh a interakce diskurzu.
Aniž bychom v této chvíli chtěli diskutovat o konkrétních filozofických či náboženských konceptech, lze nicméně říci, že určení lidské důstojnosti (a práv a povinností, které z ní vyplývají) vyžaduje transcendentní chápání světa, které ponechává prostor i pro další existenciální otázky. „Západní pohled na lidstvo" – ale nejen ten[19] – nutně předpokládá tento pohled na lidstvo, a tedy i na realitu jako celek.
Nakonec nejde o otázku libovolné volby ve smyslu svobodného výběru z několika dostupných možností. Ve skutečnosti existuje pouze jedna realita, a ta leží mimo lidskou kontrolu. Ať už je její povaha jakákoli – a ať už je debata o ní jakkoli vyhrocená – lze s jistotou říci, že neexistuje jiná možnost než přijmout realitu takovou, jaká je: Realita je nejvyšší platnost, stojí nad vším ostatním: Vládne svrchovanost absolutna.

Mnohočetné zlomy: mezi evolucí a revolucí

Na první pohled se výše nastíněný koncept Západu jeví jako vágně konstruovaný model společnosti, který vychází spíše z oblasti politických a náboženských utopií než ze skutečnosti. Jádrem kritiky je proto otázka: pokud je nastíněná představa o lidech s důstojností, právy a suverenitou *skutečně – ve skutečnosti* – v souladu s jejich přirozeností a pokud je z toho vyplývající svobodný společenský řád tudíž vhodným konceptem, proč se v průběhu dějin neprosadil sám od sebe, ale místo toho tak často bojuje o přežití?

[18] *„Oblast filozofie [...] lze zredukovat na následující otázky: 1) Co mohu vědět? 2) Co mám dělat? 3) V co mohu doufat? 4) Co je člověk?"* (*Kritika čistého rozumu*, B833, 1787) – V letech 1897/98 pojmenoval francouzský malíř Paul Gauguin obraz s podobnými základními otázkami: *„Odkud pocházíme? Kdo jsme? Kam směřujeme?"*

[19] Ideologie a vědy, které hovoří o aktivním poznávání nových věcí, o solidaritě či hodnotách, o etice a estetice, rovněž poukazují na transcendentní souvislosti. Pro ně, stejně jako pro mnoho zastánců západního způsobu života, je tato souvislost většinou neznámá nebo se jeví jako irelevantní. Ve skutečnosti by se jinak jedinec ztratil v předem daném řetězci událostí a domnělý duch by se rozplynul v neustálém proudu psychologických iluzí. To by redukovalo tvrzení vědy na absurditu a degradovalo by člověka na směšnou loutku.

Na první pohled se tato námitka jeví jako oprávněná; při pohledu na historii i současnost se dokonce zdá být zřejmá. Zatímco cesta vědy byla relativně přímá a byla ovlivňována náboženstvím a politikou jen sporadicky, hledání životaschopné formy společnosti se jeví jako proměnlivé a někdy i dezorientované. Proč je tato cesta tak kamenitá?
Odpověď spočívá v různých mezerách, překážkách, přetrvávajících jevech a protichůdných trendech, které lze obecně shrnout jako narušení. Ta mají různé časoprostorové, sociální a kulturní dimenze a mohou se navzájem posilovat.

- Dočasná narušení: Ačkoli počátky liberálního ústavního státu lze nalézt ve všech kulturách, vývoj takového státu je – navzdory raným pokusům, například ve starověkém Řecku – relativně moderním jevem, který neměl mezi obyvatelstvem širokou podporu. Teprve v 19. a 20. století, kdy občané objevili svou vlastní moc a suverenitu, získala myšlenka lidských práv a demokracie na síle – se všemi známými překážkami a neúspěchy.

- Prostorová narušení: Zatímco se západní hodnoty dokázaly prosadit v jedné části světa, jinde si tradiční systémy zachovaly svůj status. To může být způsobeno nedostatkem uvědomění si vlastní suverenity, takže lze hovořit o nedostatku osvícenství ohledně vlastní zralosti. Současně je tento přirozený vývoj zpomalován politickými či náboženskými silami.

- Chronologické narušení: Ačkoli si uvědomění vlastní suverenity je podstatnou součástí lidské existence, v dějinách se opakovaně objevovaly restaurativní a reakční hnutí, která z ně zpochybňovala hodnoty, jichž bylo kdysi tak pracně dosaženo. I když západní hodnoty – a prosperita, která je doprovází – získaly globální přitažlivost, historický vývoj není v žádném případě automatický. Dosud nejvýznamnějším neúspěchem bylo období fašismu v Evropě, zejména národní socialismus v Německu.[20]

- Osobní rozkoly: Připoutanost k liberálním demokraciím může na různých úrovních slábnout a proměnit se v pravý opak, a to jak u běžných občanů, tak u politických vůdců. I nespokojenost se sociálním, ekonomickým či politickým vývojem může vést k opuštění nejzákladnějších pilířů lidského soužití, což s sebou vždy nese nebezpečí všeobecného společenského úpadku.

[20] Sociolog Jürgen Habermas popisuje demokratickou transformaci, která započala v poválečném Německu, jako *„ekonomický a politický, a později do jisté míry i kulturní proces, který [se stane] nezvratným teprve tehdy, až kulturní westernizace pronikne do myšlení celého obyvatelstva“* (v rozhovoru s Barbarou Freitagovou v červenci 1989).

- Kulturní narušení: Pohled na společnosti, které se považují za svobodné a demokratické, ukazuje, že i v rámci národních hranic panují rozdílné názory na to, které základní hodnoty by měly tvořit základ státu. Nejde zde o jednotlivé zákony a politická směřování, o nichž se pak rozhoduje v demokratickém procesu, ale o zásadní otázky etiky, politiky, náboženství a kultury. I mezi jednotlivými zeměmi existují více či méně významné rozdíly v chápání demokracie a svobody.[21]

- Strategické rozpor: Obrana svobodného světa před expanzivními a autoritářskými silami a zajištění vlastní existence – vojenské základny, suroviny, spojenci – opakovaně vede ke strategickým spojenectvím se státy, jejichž vnitřní uspořádání je v rozporu s vlastními hodnotami. Morální dilema je zřejmé a může vést k nebezpečné lhostejnosti jak mezi občany, tak mezi politiky.[22] To může vyvolat dojem rovnosti a legitimního trvalého soužití.

Chápeme-li objev a realizaci liberálních a demokratických principů založených na právním státě jako postupný vývoj s odlišnými předpoklady v jednotlivých kulturách, pak musíme takové rozdíly očekávat již od samého počátku. I když se v průběhu dějin opakovaně objevovaly revoluční hnutí směřující od diktatur k demokracii, historický proces má přesto evoluční povahu.

Geopolitika a vize

Za předpokladu, že výše nastíněná koncepce lidskosti v rámci světového názoru otevřeného transcendenci skutečně odpovídá realitě, lze předpokládat, že i přes možné překážky a z dlouhodobého hlediska se myšlenka liberálního a demokratického státu v průběhu dějin prosadí. Tuto pozorování bylo možné učinit již ve 20. století, kdy se ukázalo, že důstojnost a svoboda jednotlivce nevycházely pouze z filozofického konceptu, ale odpovídaly povědomí mnoha lidí ve všech částech světa.[23] Ve skutečnosti bylo v 90. letech zahájeno mnoho demokratických

[21] Skutečné chápání osobní důstojnosti a svobody ve společnosti se samozřejmě neodráží u dospělých středního věku s průměrnými příjmy, kteří stojí pevně oběma nohama na zemi. Skutečné hodnoty se spíše odrážejí v postavení mladých lidí, seniorů a sociálně znevýhodněných skupin, stejně jako v podmínkách ve věznicích, v armádě a v dalších institucích a orgánech, které mohou ovlivňovat osobní suverenitu.

[22] Strategický princip *„nepřítel mého nepřítele je můj přítel“*, který je znám již po tisíciletí, může být strategicky ospravedlnitelný v existenčních nouzových situacích, nemůže však nahradit etické základy (mocenských) politických rozhodnutí.

[23] Filozof Francis Fukuyama hovořil o „konci dějin“ již v roce 1989, kdy lidé po celém světě požadovali svá práva a suverenitu a bylo zřejmé, že se jedná o univerzální nárok.

procesů a mírových iniciativ, což vedlo některé badatele k předpovědi vzniku „globální domácí politiky“[24] , která by postupně vyřešila mezinárodní konflikty.
Z geopolitického hlediska však představu společenství států, které nyní směřují k demokratickému společenství svým vlastním tempem a za svých vlastních podmínek, předčila opačná realita. Vedle států „svobodného světa“[25] totiž existuje a vždy existovala řada diktátorských režimů, jejichž primárním cílem je udržet si moc nebo prosazovat politickou či náboženskou ideologii a které se, v případě potřeby i ve společném úsilí, staví proti západnímu světu. Možná v hloubi duše tuší, že dříve či později se objeví – a vlastně musí objevit – cesta ke svobodě, ale brání se tomuto poznání i důsledkům, které z něj vyplývají. V konečném důsledku se brání realitě, které se bránit nelze.

Protichůdné principy: „Dva světy“

Na mezinárodní politické scéně[26] existuje významný konflikt mezi autoritářskými a svobodnými státy, který je ve své podstatě zásadně asymetrický. Příčinou jsou protichůdné pohledy na společenské soužití.
V demokratickém světě existuje stát ve prospěch svých občanů. Jeho jediným ospravedlněním je umožnit lidem žít důstojně a co nejvíce odrážet jakékoli zásahy do jejich suverénního způsobu života. Ve svobodné společnosti musí stát své kroky odůvodnit a prokázat, že přísnější omezení jsou nezbytná a že neexistuje jiná alternativa. Není to občan, kdo musí ospravedlňovat svou svobodu, ale stát, který musí ospravedlňovat své zásahy.
V autoritářských a totalitních státech je tento princip obrácený: stát a jeho politické vedení jsou suverénní, ať už z náboženských, politicko-ideologických či osobních důvodů. Jedinec, pokud o něm ještě lze hovořit, je v každém ohledu podřízen této státní nutnosti. Samozřejmě existují stupňovité rozdíly: „Mírné“ diktatury mohou nechat hospodářské a společenské aktivity na pokoji a pronásledovat pouze politickou kritiku, zatímco totalitní režimy chtějí svévolně ovládat myšlenky lidí i jejich samotnou existenci. Nakonec je však jedinec vůči vládnoucímu režimu bezmocný; nemůže se dovolávat ani práv, ani důstojnosti, jeho svoboda jednání mu je udělována shora a může být kdykoli omezena či odebrána. Existenciální riziko provází celý jejich život a deformuje společné soužití – a někdy i jednotlivé

[24] Viz poznámka pod čarou č. 4.
[25] I tento alternativní pojem je historicky zatížen – a to od dob konfliktu mezi Východem a Západem.
[26] Tento metaforický termín evokuje asociace s divadelní hrou, ty však působí cynicky, jelikož miliony lidí přicházejí o život a důstojnost a mnoho miliard je politicky, sociálně a ekonomicky zasaženo. K ničení zdrojů dochází v globálním měřítku a v konečném důsledku zanechává stopy prakticky na každém obyvateli planety.

osobnosti – až do nejmenších detailů. Raison d'état – přežití režimu – dominuje a ovlivňuje všechny oblasti lidské existence.[27]

Mezinárodní úroveň

Tato priorita autoritářských států se odráží i na mezinárodní úrovni: veškeré úsilí směřuje k zajištění existence a moci vládnoucího režimu a všechny ostatní politické či ideologické cíle jsou tomuto úsilí podřízeny. Jelikož prvenství udržení moci již samo o sobě znamená, že lidská práva a ekologické či kulturní hodnoty jsou vnitřně omezovány, ignorovány nebo potlačovány, nemají tyto hodnoty žádný význam ani pro mezinárodní vztahy diktatury – s výjimkou jejich využití jako propagandy v boji proti skutečným či domnělým hrozbám pro režim.
Bezprostřední nebezpečí pro autoritářské systémy pochází od jejich rovnocenných protějšků: jelikož nerespektují ani suverenitu svých občanů, ani suverenitu jiných států, neexistují žádná závazná pravidla upravující vzájemné vztahy: platí princip síly – navenek směřující násilí je vždy zaměřeno na zajištění existence režimu. Na mezinárodní úrovni vládne zákon džungle – k přežití je zapotřebí vojenská síla. V atmosféře nedůvěry jsou spojenectví často nejistá a vlastní existence je neustále ohrožena.
Zásadním – vnitřním – nebezpečím pro represivní režimy jsou jejich vlastní občané, kteří by se mohli vzepřít útlaku a požadovat svá individuální i politická práva. Ačkoli demokratické státy v zásadě podporují utlačované národy a hájí jejich práva na mezinárodní úrovni, obvykle omezují své aktivity na projevy solidarity a přijímání rezolucí. Aktivní pomoc, která by zahrnovala i razantní zásah, lze očekávat pouze ve zcela výjimečných případech.
Zatímco svobodný svět může uzavírat spojenectví, aby se ochránil před vojenskými útoky diktatur, možnosti pomoci utlačovaným národům zůstávají omezené. Demokratické státy se obecně vyhýbají použití vojenské síly či politického nátlaku, protože sázejí na vyjednávání, porozumění a dobrou vůli. Navíc vždy existuje riziko, že zahraniční intervence bude obyvatelstvem přijata se skepsí, což donutí politické rozhodovatele stáhnout svou podporu. S každými novými volbami existuje možnost, že se politická nálada změní a dokonce i historická spojenectví skončí.
Otevřenost ke změnám a závislost politického vedení na vůli suverénních občanů je ústředním rysem svobodných společností. Zároveň však tato transparentnost a otevřenost představují slabé místo pro osu autoritářských států.
Snaží se proto prostřednictvím politické propagandy na všech úrovních manipulovat veřejné mínění a volební chování a prostřednictvím řízených krizí otřásat příslušnými společnostmi. Prostředky sahají od záměrného šíření

[27] Ve skutečnosti se tyto pojmy vztahují k pracovním a vyhlazovacím táborům, mučírnám, útlaku a zvěrstvům nepředstavitelných rozměrů: představují nejhlubší existenciální propasti.

nepravdivých informací přes vytváření migračního tlaku na vnějších hranicích až po vojenské provokace a útoky. K tomu se přidává neustálý tlak na jednotlivé občany a organizace, které se staví proti autoritářské ose, čímž se z nich stávají terče mediálního či fyzického násilí. Konečným cílem je destabilizovat demokratické státy prostřednictvím široké škály akcí na všech úrovních a tím je odradit od jejich závazku zachovávat a prosazovat globální svobodu.
I mezi politiky je povědomí o těchto faktorech moci a vlivu poměrně omezené. Víra v touhu autoritářských států po mírovém soužití a v jejich potenciální demokratický vývoj je přitažlivější než nemilosrdná analýza politické situace.[28] Navíc jsou principy svobodného světa – *globálního Západu* – opakovaně špatně chápány a oslabovány.

Axiomy Západu

Na rozdíl od sekulárních a náboženských ideologií se Západ vyznačuje jistou zdrženlivostí: postrádá eschatologická paradigmata, scénáře hospodářského plánování i utopické společenské modely. Slib života ve svobodě a důstojnosti se zdá být prakticky bez obsahu. Ve skutečnosti jde o několik základních aspektů a struktur[29] . Svoboda Západu má také axiomatický rozměr:

1. Suverenita absolutna: otevřený transcendentní základ

Tento pohled na realitu je nezbytným základem pro pochopení lidské přirozenosti i politických a vědeckých činností. Pouze na tomto základě lze diskutovat o dalších existenciálních aspektech s různými ideologickými a náboženskými odkazy. Svobodná a otevřená diskuse bez ideologických omezení je podstatným jádrem Západu.

2. Suverenita jednotlivce: Právo utvářet si vlastní život

Lidská přirozenost a důstojnost vycházejí z transcendentního chápání reality. Z tohoto pohledu na lidstvo vyplývají základní lidská práva, která jednotlivcům

[28] Odkaz na údajné „mírové soužití“ během studené války je zavádějící, a to nejen s ohledem na konflikty, k nimž docházelo ve stejné době. Ačkoli jaderná patová situace mezi supervelmocemi znemožňovala přímou vojenskou konfrontaci, skutečně mírové soužití bylo možné teprve po změnách v Sovětském svazu a po převratných událostech ve východní Evropě. Tento druh vynuceného soužití může být proto pouze dočasný, stejně dočasný jako vynucené vnitřní soužití mezi diktátorskou vládou a jejími utlačovanými občany.
[29] Tím se nemyslí byrokracie, která je ve svobodném ústavním státě zcela představitelná se všemi svými výhodami i nevýhodami, ale spíše zřeknutí se ideologického „programování“ lidí.

zaručují suverénní právo utvářet si vlastní život. Toto existenciální jádro lidské existence je v zásadě nezpochybnitelné: suverenita jednotlivce je nedotknutelná, a to i v rámci demokratických rozhodnutí.

3. Suverenita lidu: Společnost rozhoduje sama o svých záležitostech

Politická pravidla společenství musí mít demokratický původ, tj. musí vycházet z voleb a referend. Vývoj společnosti je v zásadě otevřený. Suverenita lidu odráží suverenitu jednotlivce na státní úrovni – obě suverenity jsou vzájemně závislé: stejně jako se svoboda jednotlivce projevuje v politické participaci, tak i demokracie spočívá na politicky zralých – a tedy také svobodných – občanech.

4. Solidarita založená na hodnotách namísto organizování zájmů

Na rozdíl od autoritářských států, které se spojily na základě subjektivních zájmů, jež mohou být protichůdné a proměnlivé, spočívá intelektuální základ Západu na transcendentním pojetí, v němž hodnoty a důstojnost nejsou předmětem vyjednávání, ale jsou zakotveny v hlubší objektivní realitě a a proto skutečně platí. Na mezinárodní úrovni musí tento filozofický kontrast vést k solidaritě mezi západními národy, která není nikdy zpochybňována, a to ani tváří v tvář nejvýraznějším politickým rozdílům. To zahrnuje i společný postoj proti autoritářské expanzi.

5. Geopolitická vize: Univerzální Západ

Projekt globálního Západu je univerzálním projektem, který může eticky ospravedlnit soužití s autoritářskými státy pouze na přechodné bázi. Přijímá-li se platnost univerzální lidské důstojnosti a lidských práv jako základu všech společností, pak jejich ignorování představuje zlo, které je třeba překonat. Autoritářské systémy jsou *ze své podstaty* neschopné udržitelné existence, a proto mají existenci pouze omezenou; právě proto je univerzální Západ neodmyslitelnou záležitostí Západu[30] , kterou nelze oddělit od jeho podstaty.
Vzhledem k tomu, že *autoritářské vlády* nemají demokratickou odpovědnost vůči lidu – v konečném důsledku kvůli svému rozporu s filozofickým základem reality *–, mají v nejlepším případě omezenou suverenitu kvůli tomuto nedostatku vzájemnosti.*[31]

[30] Na rozdíl od globalizace v oblasti ekonomiky a komunikačních technologií v 90. letech 20. století jsme nyní svědky globalizace lidské důstojnosti v kontextu filozoficky podloženého světového názoru. Rozhodně nejde o jednotnou kulturu, za níž by musela zmizet etnická rozmanitost lidstva.
[31] Ve výjimečných situacích, jako je svržení diktatury, může legitimita vlády dočasně vzniknout mimo rámec demokratických procesů. V každém případě a za všech okolností však musí být nejvyšší priorita přiznána suverenitě jednotlivce.

Skutečná realpolitika, tj. politický postoj, který vždy považuje *lidskou situaci* za základ jednání vedle geostrategických podmínek, nesmí na tyto souvislosti nikdy zapomínat. Může se proto rozvíjet pouze na základě principů, které jsou zde představeny jako axiomy Západu, ať už se v daleké budoucnosti budou nazývat jakkoli.

Epilog: Tři zásady pro nadcházející čtvrtstoletí

Po nadějných prvních letech po skončení konfliktu mezi Východem a Západem, které vrhly alespoň nejisté světlo prakticky na každý kout světa, se mezinárodní situace od přelomu tisíciletí v mnoha regionech zhoršila.
Na mezinárodní úrovni se systémový konflikt minulého století vrátil v pozměněné podobě: osa represivních režimů, spojená se sítí autoritářských či lhostejných států, si stanovila za cíl vytvořit protipohyb vůči svobodnému světu a postupně jej vytlačit.
Tváří v tvář této historické výzvě globální Západ dlouho uplatňoval obrannou strategii a ignoroval rostoucí nebezpečí autoritářské vlny: vojensky, politicky i z hlediska svých filozofických základů. Tato eroze má dvě stránky: na jedné straně se v několika státech objevují autoritářské tendence a na druhé straně je vážně ohrožena vzájemná spolupráce – včetně vojenské solidarity.
V této historické zkoušce je zapotřebí zásadního návratu k základům liberálního hnutí, ale ještě více je zapotřebí důvěry v to, že svobodná společnost ohrožená represivním agresorem se nevzdá bez boje. Síla svobody má své kořeny mimo politickou manipulaci a vojenskou represi: historie ukázala a ukáže, že nakonec zvítězí a prosadí se. Pojem „svobodný svět“ jednoho dne zmizí, ale ne proto, že by jej autoritářské systémy potlačily, nýbrž proto, že jeho nezbytný protějšek, represivní vlna, snad v ne příliš vzdálené budoucnosti opadne.

Výzvy pro nadcházející desetiletí lze shrnout do tří základních zásad

1. Návrat k filozofickým základům lidské svobody a důstojnosti a k jejich politickým důsledkům

Filozofickou správnost 20. století dnes v mnoha případech nahradil nezájem a relativismus. Vzhledem k ohromující rozmanitosti názorů prakticky na každý aspekt života se i běžné každodenní politické otázky často stávají obrovskými výzvami. Hledání základů svobodného světa se proto dnes jeví o to marnější, že se dotýká filozofických či teologických aspektů, které lze sice tolerovat, ale rozhodně by se o nich nemělo diskutovat. Jelikož tato skleslost nevyhnutelně vede k ztrátě perspektivy a tím ke krizi smyslu, právě zde musíme začít.

Důstojnost jedince jako výchozí bod veškeré svobodné existence jednotlivce i státu nutně předpokládá transcendentní chápání reality. Tento základ musí – alespoň ve svých ústředních aspektech a důsledcích – být umístěn do samého jádra politického jednání a do jisté míry také do vědomí lidí, kteří z něj nakonec odvozují svou existenci.

2. Geostrategická orientace a vzájemná bezpečnost svobodného světa jako reakce na nejistoty v rámci jeho společenství

V liberálních demokraciích přirozeně existuje riziko, že se některá země *politicky* či *vojensky* stáhne ze spojenectví svobodného světa nebo jej zpochybní. Takovým zvratům je třeba předvídat a preventivně jim čelit na všech úrovních.
Jako suverénní lid může kdykoli hlasovat pro výsledky, které oslabují stávající spojenectví hodnot. *Jednotlivé demokracie* by však *samy* měly být institucionálně chráněny před svým vlastním zrušením . Ještě větší ochrana v rámci spojenectví států by byla žádoucí.
Svobodný svět jako spojenectví hodnot se musí na oplátku vyzbrojit proti bezpečnostnímu riziku, které by vzniklo, pokud by zmizel jeden ústřední a/nebo několik menších garantů bezpečnosti. Kromě geostrategicky významné národní rezervy to vyžaduje také bezpečnostní architekturu, která je co nejodolnější a imunní vůči samostatným národním snahám a která je schopna v co největší míře odradit útoky autoritářské sítě.

3. Důsledné a trvalé angažování se ve prospěch svobodného světa na mezinárodní úrovni, s vědomím historického vítězství svobody

Cílem vzájemné bezpečnosti není pouze ochrana suverenity jednotlivých států v úzkém smyslu *národního zájmu*, ale také zachování historických úspěchů svobodného světa – pokud možno bez zpětných kroků – a realizace univerzálního nároku na základní lidská práva. Obrana globálního Západu je proto v konečném důsledku vždy v morálně oprávněném národním zájmu.[32]
Státy globálního Západu by proto měly důsledně rozšiřovat a zajišťovat svobodný demokratický řád ve svých vlastních zemích, aby nedocházelo k diskreditaci myšlenky svobody v důsledku nedostatků.
Navenek musí jasně a jednoznačně demonstrovat svůj odpor vůči autoritářskému paradigmatu. Na filozofické úrovni je existence diktatur urážkou absolutna[33] . Jejich vláda a jejich úspěchy jsou relativní, jejich ideologie, pokud je vůbec

[32] Politika založená na lidských právech a základních hodnotách nemůže zavírat oči před hladem, utrpením a útlakem, ani nemůže tvrdit, že řešení konfliktů není v „národním zájmu“. Jak v praxi vypadají vlastní možnosti jednání, je samozřejmě zcela jiná věc.
[33] Je těžké najít výstižnější způsob, jak popsat nereálnost režimů, které se nacházejí ve stavu zásadní teoretické i praktické dezorientace.

hmatatelná, je *falešnou filozofií*, jejíž dlouhodobý osud je předurčen: skončí v naprostém nicotě. Veškerá sláva jejich vládců se jednoho dne promění v prach tváří v tvář pravdě – s výjimkou těch vůdců, kteří se odváží změnit kurz.

Uvedené zásady nejsou utopickým ani fundamentalistickým programem, ani neodmítají diplomacii, geostrategii a *realpolitiku*[34] . Vyzývají nejprve k důslednému, a nikoli jen polovičatému návratu k tradici, a poté k ochraně před nejistotami, které se v 21. století stávají stále zřetelnějšími. Skutečnost, že konečným cílem je univerzálnost lidských práv – a nic jiného, co by znamenalo svobodný svět pro všechny nebo *univerzální Západ* – by již neměla být zpochybňována s ohledem na deklarace lidských práv posledních tří set let.[35]

© Výzkumný projekt 20. století – Filozofie globálního Západu

Další informace a kontakt:

Výzkumný projekt 20. století
www.20th-century.net

Filozofie globálního Západu
www.theglobalwest.com

✉ www.steff.international/CONTACT/

- Verze 1 / 2026 -

[34] Realpolitika se zde nechápe jako oportunistické politické manévrování, ale jako komplexní politický styl, který si je vědom realit – včetně těch transcendentních – a jejich důsledků.
[35] Všeobecná deklarace lidských práv z roku 1948 hovoří o lidské důstojnosti, zatímco její americké a francouzské předchůdkyně hovoří o nezcizitelných právech, z nichž každé implikuje nepozitivistický základ.